

*Наталія Богданець-Білоskalенко,
доктор педагогічних наук,
завідувач відділу навчання мов національних меншин
Інституту педагогіки НАПН України*
*Юлія Шумейко,
вчитель-методист*
*ЗОШ I-III ступенів № 10 Світловодської міської ради
Кіровоградської області*

**Особливості роботи за навчально-методичним комплектом до
підручника «Українська мова та читання. 3 клас. Частина 2»
(автори Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко)**

Підручник з літературного читання для 3 класу є основним дидактичним засобом реалізації завдань Типової освітньої програми для 3-4 класів мовно-літературної освітньої галузі, розробленої під керівництвом О.Я. Савченко.

До навчально-методичного комплекту з літературного читання входять:

*підручник «*Українська мова та читання. Частина 2*»;

* хрестоматія для додаткового читання;

*зошит з читання;

*книжка для вчителя.

Структура навчального змісту підручника здійснена поурочно, відповідно кількості годин, які вказані у Типовій освітній програмі, а саме: *122 години* (3,5 години на тиждень). Рекомендовано *3 години* на тиждень проводити уроки з літературного читання і *1 годину* на два тижні – урок позакласного читання.

Усі умовні позначення, що використовуються у змісті підручника та вказують на види й форми роботи, подані на окремій сторінці, а саме: читаємо, запитання та завдання, робота в парах, робота в групах, словник, творче завдання, аналізуємо та висловлюємо думку, медіа калейдоскоп, рубрика «Цікавинки зі скриньки». Варто звернути увагу на окремі завдання: *завдання для «художників»*, *завдання для «письменників»*, *завдання для «акторів»*, *завдання для «журналістів»*, які спрямовані на реалізацію диференційованого підходу у навчальній діяльності, сприяють розвитку індивідуальних творчих здібностей учнів.

Навчальний зміст підручника побудовано за тематично-сезонним принципом, що відображає різноманітність навколишнього світу, сприяє поповненню і розширенню знань дітей, формуванню загальнолюдських цінностей та особистісного ставлення до дійсності та охоплює усі змістові лінії Типової освітньої програми, а саме: «*Пізнаємо простір дитячого читання*», «*Розвиваємо навичку читання*», «*Оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного*», «*Взаємодіємо усно за змістом прослуханого*»,

«Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів», «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою», «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією», «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане, створюємо власні тексти».

Реалізація завдань змістової лінії програми **«Пізнаємо простір дитячого читання»** у підручнику здійснюється завдяки використанню різножанрових творів: казки (народні і авторські), вірші (пейзажні, сюжетні, гумористичні, акровірші), оповідання, фрагменти з повістей, п'єси, байки, легенди, фольклорні твори (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки тощо).

Варто наголосити на автурі. Так, підручник складають твори як класиків (Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко, Л. Глібов, Олександр Олесь, О. Копиленко, Н. Забіла, В. Нестайко, Г. Бойко, В. Лучук, В. Сухомлинський, О. Сенатович), так і сучасників (І. Андрусяк, З. Мензатюк, В. Рутківський, С. Дерманський, Г. Вдовиченко, Н. Гербіш, І. Роздобудько, Т. Стус, О. Чаклун та ін.), що становитиме у пропорційному співвідношенні 40% на 60%. У переважній більшості це нові, вартісні твори сучасних авторів, які відповідають запитам сучасної дитини.

Підручник структуровано за такими розділами: *«Вже літо догоріло», «Заглядає у вікно вересень-рум'янець», «Осінній плац природа одягає», «Батьківщина в нас одна», «Казка в гості завітала», «Вже перший сніг кружляє над землею», «Пригоди і фантастика», «Науково-художні твори», «Була весна весела, щедра, мила», «Гумористичні твори».* Своєрідним обрамленням підручника є твори про літо. Починається підручник розділом про літню пору, про завершення літніх канікул, цікавими спогадами про відпочинок та завершується підручник твором про літо. Адже знову починається літо, діти йдуть на канікули.

Кожен розділ містить невеличку передмову, яка розтлумачує його назву та націлює учнів на роботу в цьому розділі.

Реалізація завдань змістової лінії **«Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»** передбачає:

- формування і розвиток якісних характеристик навички читання вголос і мовчки;
- оволодіння та самостійне застосування прийомів виразного читання та декламування напам'ять;
- тлумачення значень незнайомих слів та висловів;
- виділення та пояснення основної думки твору;
- застосування різних видів читання.

Так, до багатьох текстів подано вказівку щодо різновиду читання, який може запропонувати вчитель (вчителька) на уроці (*Прочитайте вірш Л.Компанієць «Отак у нас щодня» у швидкому темпі, щоб відтворити атмосферу ранкової метушні. Прочитайте вірш Н.Приходько «Жовтень» спочатку тихо, а потім підвищуйте голос. Потренуйтеся швидко читати*

скоромовки. Прочитайте вірш «ланцюжком». Прочитайте легенду вголос.). Після текстів розміщено слова, які потребують пояснення їх значень або ж важкі у вимові та наголошенні. У текстах можуть бути виділені слова або словосполучення і пропонуються завдання: пояснити їх значення, дібрати до них синоніми чи антоніми. Для визначення основної думки твору використовується система запитань за змістом тексту, завдання на висловлення думки з опорою на життєвий досвід учнів, перелік прислів'їв, одне з яких відповідає основній думці тощо. У підручнику рекомендовано віршовані твори для вивчення напам'ять, але їх перелік вчитель (вчителька) можуть змінювати.

Завданнями змістової лінії **«Взаємодіємо усно за змістом прочитаного»** є сприймання та розуміння усної інформації, аналіз та інтерпретація почутого, формування уміння висловлювати оцінні судження, практичне оволодіння діалогічною формою мовлення. Для реалізації поставлених вимог пропонуємо такі завдання:

- відповіді на запитання за змістом тексту,
- висловлення власної думки про події, головних героїв,
- визначення настрою від прочитаного твору.

Відповідно до програми у підручнику передбачено систему завдань, які реалізують вимоги змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо із текстами різних видів»**. Це завдання на цілісне сприймання текстів, їх аналіз та інтерпретація, формування уміння висловлювати судження у зв'язку з прочитаним, критично оцінювати отриману з прочитаних текстів інформацію. Прикладом таких завдань можуть бути:

- практичне розрізнення текстів різних видів (*Доведіть, що цей текст – легенда. Що таке вірш-безконечник? Визначте, який це вид казки. Які ознаки вказують на належність тексту до науково-художніх? Поясніть, як ви розумієте мораль байки. Чи можна назвати цей твір гумористичним?*),

- дослідження побудови і змісту художнього тексту (*Складіть тематичну павутинку за прочитаним віршем. Назвіть прислів'я, яке відповідає змісту байки. Складіть план до легенди «Бабине літо». Прочитайте казку, відновивши правильну послідовність подій. Знайдіть і прочитайте в казці опис Пінгвінячого містечка. Установіть правильну послідовність пунктів плану. Створіть малюнковий план і перекажіть за ним казку. Перекажіть текст від першої особи.*),

- визначення засобів художньої виразності (*Якими словами можна описати характер маслюка? Поясніть значення виділених слів. Які слова допомагають створити настрій кожного вірша? Визначте настрої прочитаного твору. З чим порівнює авторка аромат весни? Що у вірші вказує на те, що автор милується рідними краєвидами? Яке ставлення автора до головного героя?*).

Реалізація змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»** передбачає використання завдань за двома напрямками:

1) пошук інформації на задану тему (З допомогою дорослих знайдіть в інтернеті: цікаві відомості про свята в жовтні, як можна гадюку відрізнити від вужа, як співає шпак, музичний твір у виконанні симфонічного оркестру).

2) створення власного медіапродукту (Підготуйте мультимедійну презентацію «Прапори держав», створіть малюнок родини пінгвінів у графічному редакторі, намалюйте плакат «Подарунки Святого Миколая»).

Ці завдання подані у підручнику за умовним позначенням «Медіакалейдоскоп».

Розвитку уяви, художньо-образного мислення і мовлення дітей, оволодінню вербальними і невербальними засобами створення творчих продуктів сприятимуть завдання, які реалізують вимоги змістової лінії **«Перетворюємо та інсценізуємо прочитане, створюємо власні тексти»**, а саме:

- придумайте продовження розповіді (до уривка з повісті В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі» чи казки О.Буценья «Полохливий гриб»),

- придумайте невеличку казку про книжку (за прочитаним оповіданням Остапа Вишні «Любіть книжку!»),

- складіть і запишіть зв'язну розповідь про бібліотеку, якою ви користуєтесь чи відвідували (до тексту «Дім, де живуть книжки»),

- напишіть мінітвір «Мої враження про літо» (до вірша О.Луцешевської «Літо»),

- складіть «ланцюжок» слів, які римуються (до вірша Ю.Хандожинської «Батьківщина»),

- перекажіть казку від імені героїв (до казки Івана Франка «Три міхи хитрощів»),

- напишіть есе, яке є відповіддю на запитання «Який настрій викликає в тебе прихід зими?»),

- розподіліть ролі та зіграйте п'єсу Т. Череп-Пероганич «Вітерець і Україна».

У підручнику подано різноманітні ілюстрації – світлини, малюнки, репродукції картин. Завдання на аналіз ілюстрацій передбачають різні види діяльності:

- Знайдіть в тексті слова, які відповідають змісту ілюстрації.

- Що на малюнку не відповідає змістові тексту?

- Який цікавий епізод казки ви б проілюстрували?

- Опишіть, що зображено на репродукції картини.

Враховуючи вимоги змістової лінії **«Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»**, рекомендуємо дітям знайти у бібліотеці чи мережі інтернет твори для читання:

- знайдіть вірші в довідковій літературі про метеликів;

- з допомогою дорослих знайдіть в інтернеті та прочитайте повну версію повісті В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі»;

- якщо хочете дізнатися, що трапилося з головним героєм, радимо взяти книжку в бібліотеці та прочитати.

На форзаці підручника розміщені пам'ятки, які сприятимуть формуванню уміння працювати з книжкою та давати відгуки на прочитану книжку. Крім того, для учнів укладено «Книжку для додаткового читання», яка містить цікаві й захопливі твори українських авторів, сприятиме розширенню кругозору дітей, збагачуватиме словниковий запас учнів. Для свідомого опрацювання творів запропоновано систему запитань на розуміння прочитаного та творчого застосування отриманих знань.

Чітка послідовність викладу навчального матеріалу забезпечує взаємозв'язок понять, формування єдиної понятійної системи підручника, лаконічність, точність формулювань визначень, пояснення їхньої сутності та відношень між ними. Учням пропонуємо пригадати визначення то чи іншого жанру, вивченого у попередньому класі (наприклад, що таке казка, загадка тощо) та подаємо тлумачення літературних понять. Наприклад: *п'єса* – це твір, призначений для показу на сцені. Він складається з діалогів між персонажами. У п'єсі розписано дії дійових осіб і місце, де відбуваються події; *оповідання* – невеликий прозовий твір про епізод з життя одного або декількох персонажів; *повість* – це твір про події х життя одного чи декількох героїв протягом тривалого проміжку часу; *рима* – слова у вірші, подібні за звучанням. Вірш без рими – це білий вірш. Таким чином здійснюється літературна пропедевтика.

У підручнику «Українська мова та читання. 2 частина» передбачена інтеграція змісту з української мови, що реалізовується у завданнях до текстів: робота зі спорідненими словами, наголошення слів, написання власних назв, добір синонімів і антонімів, пошук речень із звертаннями, розбір слів за будовою, знаходження у тексті спільнокореневих слів, пояснення вживання апострофа у виділених словах тощо. Також є завдання на використання міжпредметних зв'язків із змістом предметів «Я досліджую світ» та «Мистецтво».

Особливу увагу слід звернути на *компетентнісно-орієнтовані* завдання, які передбачають використання інформації, знань учнів, їх умінь та навичок, вимагають уміння практичного застосування набутих знань, мобілізації креативного мислення. Прикладами таких завдань можуть бути:

- Пригадайте з рідними минуле літо. Перегляньте разом фотографії. Помрійте, яким буде наступне літо. (до вірша О.Луцевської «Літо»);

- Чи маєте ви вишиту сорочку? Коли ви її вдягаєте? Яке свято пов'язане з вишиванкою? Знайдіть у довідковій літературі чи інтернеті зразки згадуваних у тексті вишивок і створіть презентацію на тему «Барвистий світ української вишиванки» (до тексту О. Караванської «Вишиванка»);

- Виготовте разом з дорослими годівничку. Повісьте її на подвір'ї. Дізнайтеся з інтернету, що можна покласти в годівничку для птахів. Поспостерігайте, які пташки будуть прилітати до годівниці. (до вірша Олександра Олеся «Снігурі»);

- Ким ви мрієте стати в майбутньому? Проведіть опитування серед однокласників та однокласниць. Складіть діаграму за результатами опитування.

**Книга для додаткового читання* є збіркою поетичних і прозових творів. У колі читання молодших учнів представлено твори українського фольклору (казки, прислів'я та приказки, народні прикмети, скоромовки, колискові та ін.); класичної літератури (О. Копиленко, О. Донченко, Н. Забіла, О. Іваненко, Л. Костенко, В. Нестайко, В. Сухомлинський); авторів сучасної дитячої літератури (А. Качан, З. Мензатюк, Л. Недін, О. Чаклун, І. Андрусяк, С. Дерманський та ін.); перекладної літератури письменників зарубіжних країн (Г.-Х. Андерсен, Д. Родарі).

Завдання до творів спрямовані на оволодіння дітьми комунікативними вміннями: вести діалог, отримати інформацію, опанувати монологічне мовлення. Мислення й мовлення учнів розвиватиметься у процесі їх відповідей на подані до текстів різнорівневих запитань, а також при коментуванні окремих фрагментів текстів та нескладної їх інтерпретації (наприклад, характеристики дійових осіб, умотивованої оцінки їхніх вчинків, прогнозування змісту тощо). Слід відзначити, що дібраний авторами текстовий матеріал є різноаспектним за змістом, різноманітним за стилями й жанрами, цінним у виховному плані, розвивальним, цікавим для сучасних дітей.

На особливе схвалення заслуговують застосовані інтерактивні форми, що реалізується через прийом передбачення за назвою твору, читання із зупинками, графічних організаторів: «діаграма Венна» та «обери позицію», складання сенканів, роботою з деформованим текстом, використанням «хмар слів».

Безперечним позитивом посібника є значна увага авторів до ігрових форм роботи, а саме: мовні ігри «Розвідники», «Продовж речення», «Незнайко», ребуси, кросворди, анаграми, творчі завдання, робота з таблицями.

**Зошит з читання*. Матеріал зошита є логічним продовженням змісту уроків, які подані у підручнику. Завдання зошита дозволяють учням практично освоїти тексти підручника, сприяють розвитку у дітей образного і творчого мислення, пізнавального інтересу, бажання самостійно здобувати знання, контролювати свої дії в роботі з літературними текстами.

Зошит містить вправи, спрямовані на роботу зі словом - ребуси, кросворди, анаграми, загадки, пояснення лексичного значення, мовні ігри.

Передбачено використання значної кількості мовних завдань - визначення кількості складів, частин мови, утворення груп спільнокореневих слів, пошук у тексті синонімів та антонімів, слів з різним лексичним значенням. Багато завдань пов'язано з умінням давати повні та короткі відповіді на запитання, ставити запитання до тексту, встановлювати відповідність між частинами речень, аналізувати вчинки героїв, давати їм характеристику. Зрозуміти зміст тексту допоможуть завдання на встановлення послідовності подій чи складання плану. Завданнями на уважність є деформовані речення, речення із зайвою інформацією, завдання на доповнення текстів.

***Книга для вчителя.** Зміст цього методичного посібника пропонує:

*передмову;

*орієнтовне календарне планування;

*розробки уроків.

Теми календарного планування відповідають заявленим темам у підручнику. Пропонуються для проведення уроки вивчення нового матеріалу, комбіновані уроки та уроки закріплення вивченого матеріалу.

Пропонуємо фрагмент розробки уроку

Тема. Вступ до розділу «Вже літо догоріло...» О. Луцевська «Літо простибало жабкою»

Мета: вчити учнів свідомо виразно читати вірші, ознайомити з віршем про літо, вдосконалювати навички аналізу прочитаного твору, вчити висловлювати думку за прочитаним, розвивати увагу, спостережливість, виховувати любов до художнього слова.

Хід уроку

I. Організація учнів до уроку.

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок.

1. Гра «Блискавка».

- Прочитайте слова з одного погляду.

липень

червень

літо

серпень

- Що об'єднує ці слова?

- Яке слово може бути «зайвим»?

2. Вправа «Складання павутинки».

- Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте слово «літо»?

- Складіть речення з двома (трьома) словами павутинки. (Вказівка: в одному реченні повинні бути два (або три) слова із складеного асоціативного куща.)

3. Бесіда з опорою на життєвий досвід учнів.

- Чи любите ви літо?

- За що вам подобається ця пора року?

- Що вам найбільше запам'яталось з літнього відпочинку?

4. Гра «Цікавий алфавіт».

У капелюх (скриньку чи коробку) вчитель кладе картонні букви алфавіту. Учні по черзі витягують по одній букві і продовжують речення словами на цю букву.

Наприклад. Буква К. Влітку я був на морі і бачив краба, корабель, ката.
Буква С. Влітку я була у бабусі в селі і бачила собаку, сіно, соломку.

5. Вправа «Настрій».

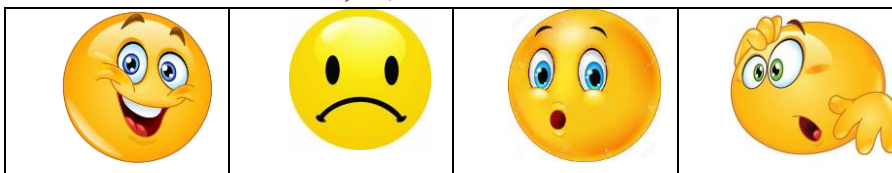
- Оберіть один із смайликів. Назвіть свої враження від літа, використовуючи настрій смайликів. Свою відповідь розпочинайте словами:

Влітку мене засмутило...

Влітку мені радісно було, коли...

Я здивувався (здивувалася), бо...

Мене схвилювало, що ...

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чи здається вам, що влітку час минає дуже швидко? Як ви гадаєте, чому так відбувається?

- На сьогоднішньому уроці ми пригадаємо літо, літній відпочинок. А допоможуть нам в цьому твори з розділу, який ми починаємо вивчати, під назвою «Вже літо догоріло...».

IV. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу.

1. Опрацювання тексту вступної частини до розділу.

- Як ви розумієте назву розділу?

- Прочитайте текст. Знайдіть речення, яке за змістом схоже до назви розділу.

2. Робота в групах.

Об'єднайтесь в групи. Обговоріть, як ви провели літні канікули. Назвіть, чий відпочинок вам найбільше сподобався. Обґрунтуйте свою думку.

3. Читання вірша вчителем.

- Прослухайте вірш О.Луцевської. Запропонуйте заголовок до вірша.

4. Словникова робота (вчитель пропонує для читання картки з поданими словами).

сховалося

проплюскотіло

пробігло

прострибало
прокрапало
пристигло
пролетіло
проповзло
проквітло
просюрчало
пропахло

- Прочитайте слова після вчителя. Прочитайте слова самостійно.
- Як можна об'єднати подані слова?
- Назвіть «зайве» слово.
- Назвіть слова, значення яких ви не знаєте.
- Установіть відповідність між словами та їх поясненнями.

Сюрчати - ставати дозрілим.
Плюскотіти видавати різкі і часто повторювані звуки.

Стигнути - видавати звук водою.

5. Читання тексту учнями.

Журнал Початкова школа, № 9. 2020. С. 26-28.